

БИОЛОГИЯ ТАЪЛИМИДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕТОДЛАРИ

Хаитбоева Мохира Жамолладин кизи
mohiiirrr25@gmail.com (Телефон: +99 890 436 24 26)

Аннотация. Мақолада биология таълими жараёнида ўқувчиларнинг танқидий фикрлаш компетенциясини ривожлантиришнинг назарий асослари, замонавий педагогик ёндашувлар ва самарали методлари таҳлил қилинган. Муаммоли таълим, кейс-стади, INSERT технологияси, дебат ва тадқиқотчиликка асосланган таълимнинг танқидий фикрлашни шакллантиришдаги аҳамияти ёритилган. Тадқиқот натижалари биология дарсларида мазкур методларни қўллаш ўқувчиларнинг таҳлил қилиш, далилларни баҳолаш ва мустақил хулоса чиқариш қобилиятини ривожлантиришини кўрсатади.

Калит сўзлар: биология таълими, танқидий фикрлаш, компетенция, педагогик технологиялар, муаммоли таълим, кейс-стади, интерактив методлар.

Кириш. Ўзбекистонда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар таълим мазмунини компетенциявий ёндашув асосида такомиллаштиришни талаб этмоқда. Бу жараёнда биология фанини ўқитиш нафақат назарий билимларни бериш, балки ўқувчиларнинг мустақил ва танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга ҳам хизмат қилиши лозим. Бугунги ахборот асрида ўқувчилар турли манбалардан катта ҳажмдаги маълумотларни қабул қилмоқда. Улар мазкур маълумотларни танқидий таҳлил қилиш, ишончли ва ишончсиз манбаларни ажратиш, далилларга асосланган хулоса чиқариш кўникмаларига эга бўлиши муҳимдир. Шу нуқтаи назардан биология дарсларида танқидий фикрлашни ривожлантириш методларини такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Тадқиқотнинг мақсади. Биология таълими жараёнида танқидий фикрлашни ривожлантирувчи методларнинг педагогик имкониятларини таҳлил қилиш ва уларни дарс жараёнига самарали жорий этиш бўйича илмий-методик тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот методлари. Тадқиқот давомида қуйидаги усуллардан фойдаланилди:

илмий-педагогик адабиётларни таҳлил қилиш; қиёсий таҳлил; кузатиш; педагогик тажриба элементлари; умумлаштириш ва хулоса чиқариш.

Натижалар ва муҳокама. Таҳлиллар шуни кўрсатдики, танқидий фикрлашни ривожлантиришга қаратилган методлар биология дарсларида

ўқувчиларнинг фаоллигини оширади, мустақил фикрлашини ривожлантиради ва билимларни чуқур ўзлаштиришга ёрдам беради.

Қуйидаги методлар айниқса самарали ҳисобланди: Муаммоли таълим. Ўқувчиларга илмий муаммо тақдим этилади ва унинг ечимини мустақил топишга шароит яратилади. Масалан, «Нима учун антибиотиклар вирусли касалликларга таъсир қилмайди?» мавзусидаги муҳокама ўқувчиларни далиллар асосида фикр юритишга ундайди.

Кейс-стади. Экологик муаммолар, генетик касалликлар ёки биотехнология соҳасидаги ҳаётий вазиятларни таҳлил қилиш орқали ўқувчилар таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш кўникмаларини ривожлантирадилар. INSERT технологияси. Матн билан ишлаш жараёнида ўқувчилар ўз билимларини таҳлил қиладилар, янги маълумотларни белгилайдилар ва қўшимча саволлар ишлаб чиқадиладар.

Дебат ва мунозаралар. «Генетик модификацияланган организмлардан фойдаланишнинг афзаллик ва камчиликлари» ёки «Клонлаш технологияларининг истиқболлари» каби мавзулар бўйича баҳслар танқидий фикрлашни шакллантиради.

Лойиҳавий таълим. Экологик мониторинг, маҳаллий биохилма-хилликни ўрганиш ёки сув сифати бўйича мини-тадқиқотлар ўқувчиларнинг тадқиқотчилик компетенцияларини ривожлантиради.

Тажриба натижаларига кўра, мазкур методларни мунтазам қўллаш ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллигини оширади, савол бериш маданиятини шакллантиради ва мустақил қарор қабул қилиш қобилиятини ривожлантиради.

Методик тавсиялар. Биология ўқитувчиларига қуйидаги тавсиялар берилади:

- ҳар бир мавзуда муаммоли саволлардан фойдаланиш;
- лаборатория ишларида натижаларни мустақил таҳлил қилишга йўналтириш;
- илмий мақолалар ва статистик маълумотлар билан ишлашни ташкил этиш;
- гуруҳларда дебат ва мунозараларни ўтказиш;
- рақамли таълим ресурслари ва виртуал лабораториялардан фойдаланиш;
- баҳолаш жараёнида танқидий фикрлаш кўникмаларини ҳам ҳисобга олиш.

Хулоса. Биология таълимида танқидий фикрлашни ривожлантириш ўқувчиларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш, мустақил қарор қабул қилиш ва илмий дунёқарашни шакллантиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Муаммоли таълим, кейс-стади, дебат, INSERT технологияси ва тадқиқотчиликка асосланган ёндашувлардан самарали фойдаланиш таълим сифати ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Келгусида мазкур йўналишда

рақамли технологиялардан фойдаланиш имкониятларини янада кенгайтириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент, 2020.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг таълим соҳасини ривожлантиришга оид фармон ва қарорлари.
3. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг назарий асослари. – Тошкент: Фан, 2015.
4. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Тошкент: Ўқитувчи, 2018.
5. Ишмухамедов Р.Ж., Абдуқодиров А.А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент, 2017.
6. Сафарова Р.Г. Замонавий педагогик технологиялар. – Тошкент: Fan va texnologiya, 2019.
7. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson, 2020.
8. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment, 2020.
9. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. Paris: OECD Publishing, 2024.
10. Ennis R. H. Critical Thinking. Prentice Hall, 2015.
11. Brookfield S. D. Teaching for Critical Thinking. Jossey-Bass, 2012.
12. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Psychology Press, 2014